

The logo for IRS (International Research Service) is located in the top left corner. It consists of the letters 'IRS' in a white, bold, sans-serif font, set against a solid orange square background.

Karabach: nezaujatý pohled

Andrej VASILJEV,
(Ruská federace, Moskva)
Foto: **Sergej KIVRIN,**
(Ruská federace, Moskva)

Z KARABAŠSKÉHO ZÁPISNÍKU

Tyto záznamy byly pořízeny na konci března 2021. Společně s fotoreportérem Sergejem Kivrinem jsme tehdy projezdili nejméně jeden a půl tisíce kilometrů Jižním Karabachem a šesti ázerbájdžánskými okresy, které byly osmadvacet let pod arménskou okupací.

Karmínový záblesk a ohlušující rachot. O sekundu později mi vlna výbuchu vrhá do tváře písek a loňské suché listí. Přestože jsme od místa, kde byly miny odpáleny, nejméně pět set metrů, máme pocit, jako by se otřásla zem. Na obloze visí obrovský černý oblak dýmu.

- Nezachytil jsem záblesk, stěžuje si frustrovaný Sergej.

- Za hodinu vyhodíme do vzduchu další várku, ujistil ho velitel oddílu ANAMA (národní společnost, která má na starosti zneškodňování nevybuchlých min).

Skutečně je „toho“ hodně. Ve výkopu je několik desítek dalších min s odstraněnými pojistkami.

V týmu pracuje pouze 9 lidí včetně lékaře. Zkušení lidé. Na pohled není nikomu míň než čtyřicet. Tváře jsou ale tak sežehnuté sluncem a ošlehané větrem, že se přesný věk nedá odhadnout.

Tady, v oblasti Agdamu, působí oddíl od prosince loňského roku. **Během této doby bylo zneškodněno více než 700 protipěchotních a protitankových**

min. A to nepočítáme neutralizované granáty s náplní TNT.

Práce jdou, bohužel, pomalu. **Velitelství arménských ozbrojených sil odmítlo poskytnout mapy minových polí. A miny jsou všude.** Jeden krok stranou ze silnice – a vylétíte do vzduchu. Před nebezpečím varují všudypřítomné značky s nápisem „mina“. **Přesto už bylo zraněno nebo zabito víc než sto civilistů.** A kolik dalších žen a dětí ještě zemře?! Děsivé na to jenom pomyslet. Vždyť Arméni, když odcházeli, podminovali domy, sady, silnice, cesty, pole. Ještě po celá desetiletí se bude pod zdánlivě nevinnými cestami skrývat smrt, dokud na ně jednoho dne nevstoupí rolník nebo pastýř, nebo se tudy nerozhodne proběhnout dítě.

* * *

Když se Sergej vrátil do Moskvy, zveřejnil na svých webových stránkách fotografie z Karabachu. Jeden z jeho odběratelů poznamenal, že pohled na věc do značné míry závisí na tom, ze které strany jste přijel. Kdo vám nabídl předtím čaj a sušenky.

Na to mohu říct jenom jediné: z kterékoliv strany do této zóny vstoupíte (a tyto země dnes opravdu začaly připomínat slavnou smrtonosnou Zónu z „Pikniku u cesty“ bratrů Strugackých) – ať už ze západu přes Lačín, z jihu přes Džabrajl, z východu přes Agdam, nebo ze

severu přes Bardu – pokaždé uvidíte stejný obraz **zpus-
tošeného a vypleněného regionu. Nebyl vyple-
něn válkou – její stopy jsou tu samozřejmě také
patrné, ale ne tolik –, byl systematicky a důsled-**

ně zdevastován během posledních tří desetiletí.

Mimochodem, není to zrovna malá oblast: od roku 1994 Arménie okupovala pětinu území Ázerbájdžánu. Kdo nevěří, ať se přijede podívat! Obávám se, že nenajde nic

jiného než nekonečné ruiny. Pokud si pamatujete fotografie Stalingradu po osvobození od Němců, nebude těžké si představit, jak dnes vypadá Karabach.

***

Dnes je Karabach poušť se vzácnými ostrůvky života. Vstupujeme sem přes **Horadiz, který leží na řece Araks**. Kontrast je – rád bych napsal „ohromující“, ale je děsivý. Horadiz – prosperující obec se spoustou novostaveb obklopených zelenými stromy – jaro sem přišlo brzy –, krásná budova Muğam Centra, Olympijské centrum, školy, obchody... Pak mineme bývalou linii kontaktu. Zákopy, střílny, kulometná hnízda, protitankové zákopy. Spousta práce pro ženisty. A dál, bez ohledu na to, kolik bychom ujeli, kilometr po kilometru samé ruiny. Vesnice zničené Armény lze odhadovat pouze podle zbytků základů... Jedna, druhá, třetí, desátá... Ani jeden dům se nezachoval.

***

Centrum kraje, Füzuli. Před první karabašskou válkou mělo 17 000 obyvatel, z většiny Ázerbájdžánců. V celém regionu bylo málo Arménů, pouhých několik set. Ázerbájdžánci byli vyhoštěni, ale Arméni zde také nebydleli. **Město bylo zničeno. Od základů.** Kráčíme po cestě, která bývala ulicí, mezi hromadami kamení, ještě

před třemi desetiletími domy. Průvodce ukazuje na rozbožené zdi a vysvětluje:

- Tady stálo divadlo a tady knihovna. Tohle, zdá se, býval kulturní dům. Mešita...

Někdy je také zmatený, ale není se čemu divit: je těžké uhádnout, ke které stavbě dochovaný kus zdi patří.

Památník básníka Füzulihho, který žil v 16. století. Zbořený. Zůstal jenom podstavec. Z nějakého důvodu nebyl středověký básník vládě takzvané „Náhorní karabašské republiky“ po chuti.

Po svahu vyšplháme k městskému hřbitovu. A tady nalezneme stejnou scénu – žádná **náhrobní deska nezůstala zachovaná. Některé hroby byly vykopány.** Jsou v nich vidět kosti.

- Hledali u mrtvých šperky, ze zubů jim vyndali zlaté korunky, říká průvodce.

To už je moc. Nevíme, jak reagovat.

***

Konečně něco pozitivního: na periferii Füzuli stávají trafostanice. **V době osvobození byla oblast bez elektřiny.**

Arméni odstříhali a odvezli elektrické dráty.

Nedaleko pokládají dálnici. V některých místech má šest pruhů. Spojí Füzuli se Šušou. Odtud se dostaneme

na rozestavěné letiště Füzuli. Spousta moderního vybavení. Práce jdou rychle a hladce. Dráha už byla smontovaná a vyčištěná. Brzy na ni nalijí beton. Jeden z inženýrů říká, že začátkem příštího roku budou určitě hotovi. Předpokládá se, že letiště otevřou v roce 2022.

***

Okres Džabrajil. Kudafarinské mosty. I dnes vypadají majestátně. Jeden, postavený ve 12. století, překračoval Araks s jedenácti oblouky. Druhý, o tři století starší, stál na patnácti pilířích. Škoda, že se nedochovaly všechny.

A na druhé straně Írán. Domy jsou seřazené podél břehu řeky téměř v souvislé linii, auta sviští, život je v plném proudu. V noci je íránské pobřeží zaplaveno elektrickým světlem. **Na ázerbájdžánské straně světlo není. Lidé se do svých vesnic ještě nevrátili. Ani nemají kam se vrátit...** Pohraniční stráž říká, že před třemi desítkami let bylo všechno naopak. To Íránci tehdy závistivě hleděli na zářící ázerbájdžánský břeh.

Zcela zaujatí plundrováním vládců samozvané „NKR“ do rozvoje regionu neinvestovali. Nic takového je ani nenapadlo. Karabašskou půdu proslavenou svou úrodností pronajímali íránským farmářům. To je mimo chodem naprosto nelegální. Ti zase, aniž by se obtěžovali normami mezinárodního práva, sklízeli hojnou úrodu a

zbohatli. Penízky se přitom sypaly do kapes arménských pohlavářů. A nebylo to zrovna málo.

Když míjíme jednu ze zničených vesnic, spatříme u silnice pomník. Je věnován lidem z Karabachu, kteří zemřeli na frontě Velké vlastenecké války. Z obrovské desky vystupují tři tváře. Tři vojáci, kteří opustili tuto vesnici, aby už se nikdy nevrátili.

Basreliéf je pokryt stopami po kulkách. Arménské mílice střelily přesně. Oči všech tří jsou vystřelené.

***

Zangilanský rajón. Přírodní rezervace Besitčaj. Rostly zde jedinečné orientální platany. Stromy měly do výšky až 50 metrů a v obvodu až 4 metry. Jejich průměrný věk byl 170 let. **Z těchto nádherných hájů nezůstal ani jeden kmen. Arméni chráněné stromy do jednoho pokáceli a dřevo rozprodali.** Pouze u řeky, která protéká přírodní rezervací, několik obřích platanů přežilo. Zachránilo je to, že by bylo obtížné vytáhnout jejich kmeny na silnici. Pokusili se je spálit, ale surové dřevo špatně hoří. Tak tam stojí s ohořelými kmeny.

***

Vesnice Babajli. Na kopci stojí mauzoleum ze 13. století. Dole teče řeka Hakyari, za ní, na horizontu, hory. A vpravo bývalá vesnice. Bývalá, protože v ní nezůstal zachován ani jeden dům. Žádný nebyl ušetřen. Každá zeď byla v polovině demontována a rozebrána. Bylo o tolik snazší zdi takto rozlomit? Nebo to tak udělali proto, že ti, kdo tyto domy postavili, nemysleli na návrat?

Když si průvodce všiml mého zmatení, vysvětlil mi, že neničili jen „pro potěšení“. Vytěžené bloky byly převezeny do Arménie, Gruzie nebo Íránu. Dobře organizovaný obchod, a podle toho, co jsem viděl, také velmi rozsáhlý. Jak ale může někdo žít v domě, jehož kameny dovezené z Karabachu jsou nasáklé zármutkem?!

***

Město Zangilan. Vždycky si musíte přimyslet slovo „bývalé“. Bývalé město. Stejný obrázek jako všude jinde. **Zničené, nebo přesněji řečeno rozebrané domy, rozbořené památky, zpuštělé zahrady.** Policista nás varuje, abychom se dívali pod nohy a raději neustupovali z asfaltu. Mohou tu být miny. A skutečně: Sergej se jako zázrakem nedotkne pasti ukryté v trávě. Zdraví nás arménská vojenská posádka, která zde stojí.

Zangilan je malé město, ale velmi krásné. Opět, bylo, před okupací. Leží v zalesněné kotlině. Na jednom ze svahů se rozkládá nádherný Náhorní park. Matky se kdy si procházely jeho alejemi s kočárky, probíhaly se tu děti a o nedělích se v restauraci pod borovicemi scházely velké společnosti.

Žilo zde 7 tisíc lidí. Z toho podle sčítání lidu pouze 5 Arménů. Ázerbájdžánci byli vystěhováni v roce 1994 během jednoho jediného dne, zřejmě proto, aby se uvolnilo místo pro Armény. Ti se sem ale z nějakého důvodu nespěchali nastěhovat. Před osvobozením Zangilanu nikdy nevzrostl počet obyvatel města nad čtyři sta.

***

Okres Gubadli. Vesnice Damirčilar. Stále stejné ruiny. Zastavili jsme se tu, abychom viděli mauzoleum ze 14. století – naštěstí se zachovalo stejně jako jednoobloukový most, který pochází ze stejného století jako mauzoleum a který k němu vede. Na stěnách mauzolea

jsou jasně viditelné sluneční znaky charakteristické pro kulturu Kavkazské Albánie. Možná byly zdi postaveny z kamenných bloků nějaké starobylé svatyně. Podlaha mauzolea byla odkryta. Kamenné desky byly rozbité, aby bylo možné dostat se na pohřebiště. Bůhví, jestli se černým arménským kopáčům podařilo něco najít. Ale pokud bylo v hrobkách něco cenného, je to nyní nepochybně v zahraničí, v nějaké soukromé sbírce, jako téměř všechny exponáty z karabašských muzeí.

***

Okres Chodžavend. Vesnice Hadrut. Poprvé za celou dobu, kterou jsme dosud v Karabachu strávili, vidíme

zachovalé domy. Jsou tu i celé nedotčené ulice. Není třeba se ptát, beztak je jasné, že tu žili Arméni. V říjnu roku 2020, když se k Hadrutu přiblížily ázerbájdžánské jednotky, všichni uprchli. Pamatuji si záběry promítané v televizi: zmatené ženy, ponuří muži, plačící děti. A mnoho hořkých slov na adresu Ázerbájdžánu. **Nikdo přitom tyto lidi nenutil odejít, na rozdíl od jejich ázerbájdžánských sousedů, kteří byli před třiceti lety vyhnáni ze svých domovů střelnými zbraněmi.** Arméni na to zapoměli. Nebo si to možná jen nechtěli pamatovat. Každopádně v žádném rozhovoru jsem neslyšel ani slovo lítosti nad tím, co bylo spácháno.

Ani jedna arménská žena si nevpomněla na sousedky, které navštěvovala, s nimiž se dělila o chleba, a pak se lhostejně dívala z okna, když je vyháněli z města.

***

Na počátku 90. let, během okupace Karabachu a sedmi přilehlých oblastí, bylo z tohoto území deportováno 700 000 Ázerbájdžánců. To je příhodné slovo, „deportováno“. Postrádá emocionální zabarvení. Ve skutečnosti byli Ázerbájdžánci **vystěhováni, vyhoštěni. Vypadněte! Okamžitě! Ted' hned! Jinak vás zabijeme!** Tak to bylo ve skutečnosti. Na vlastní uši jsem to slyšel mnohokrát, když jsem mluvil s uprchlíky.

***

Někde jsem četl, že je v „Náhorní karabašské republice“ mešita, kterou obnovili Íránci a přestavěli ji po svém. Možná je to pravda. Neviděl jsem ji. Ale viděl jsem nejmíň tucet mešit zničených, rozbořených, záměrně znesvěcených. I když jsem ateista, považuji to za ničemnost. To, jak zacházeli s křesťanskými kostely, nebylo o nic lepší. Přinejmenším s těmi nejstaršími – albánskými.

V bývalé vesnici Garğabazar (ani z té nic nezbylo) v oblasti Füzuli se nacházel unikátní karavanseráj z konce 17. století. Byl výjimečný svým balkónem s výhledem na dvůr, zdobeným dvěma sloupy a třemi půlkruhovými oblouky, což stavbě dodávalo na lehkosti a vzdušnosti. A na skále nad karavanserájem stál **starověký albánský chrám. Arméni v něm chovali dobytek, stejně jako v karavanseráji. Osud albánského chrámu ve vesnici Tuğ,** kam jsme vyšplhali po klikaté cestě z Hadrutu, **není o nic lepší.** V předvečer první karabašské války žilo ve vesnici 920 Ázerbájdžánců a 700 Arménů. Nevím, jak se vztahy mezi nimi vyvíjely, ale po obsazení oblasti Chodžavend Arménii byli všichni Ázerbájdžánci vyhnáni, jejich domy zničeny, zatímco arménská část vesnice zůstala nedotčena. **Albánský chrám byl podroben co nejzevrubnější armenizaci.** Střecha byla ozdobena typickou věžičkou, do zdí byla vysekána nová okna a vchod, podlaha byla prohloubena a postavili tu nový oltář. Zkrátka, na místě památky albánské architektury se objevil arménský kostel.

Na nádvoří chrámu měli také spoustu práce. Pracovalo tam několik kameníků, kteří vytesávali náhrobky s arménskými nápisy a různými kalendářními daty z počátku 19. století. Jenom neměli dost času, aby podvrhy dokončili.

***

Ázerbájdžánský kolega navrhl, abychom společně navštívili vesnici Bökük-Merčanli v okrese Džabrajil.

- Je tam dům mých rodičů, říká. - Vyrůstali v něm moji bratři a sestry. V roce 1993 jsme museli odejít a všechno tam zanechat. Dvacet sedm let jsem ve své vesnici ne-

byl. Viděl jsem jen satelitní snímky. Podle nich byl dům nejspíš zničen. Ale něco tam přece muselo zůstat. Matka a otec mě požádali, abych to tam vyfotil. Celé roky snili o tom, že se vrátí a všechno bude jako dřív.

Dopravní značka. „Böjük-Merčanli“. Kamarád bledne. Žádná vesnice tu není. **Pouze zarostlé keře a docela vysoké stromy roztroušené tam, kde bývaly domy, zahrady a hospodářská stavení.** Jen tu a tam kameň, ze kterého byly dřív základy, a zbytky zdí trčící z loňské trávy.

- Bývala to obrovská vesnice. Tři školy, jedna z nich hudební, poliklinika, kulturní dům, stadion, obchody, vlastní nádraží...

Po bývalé hlavní třídě dojdeme pro policejního seržanta. Ví, které cesty byly odminovány a kam je naopak lepší nešlapat.

- Tady stála klinika, ukazuje seržant na velký kráter. - Arméni to tu vyhodili do povětří předtím, než odešli.

- Arméni v naší vesnici nikdy nežili, odpovídá kolega.

- Ale byla to jejich práce, že vás odsud vyhnali, znamená policista.

Kamarád se bezmocně rozhlíží. Ani jeden záchytný bod.

- Dům stával dvě stě metrů za železnicí. Bylo slyšet, když projížděly vlaky.

- Demontovali cestu a kolejnice rozprodali. Ale násep se zachoval. Najdeme to! - Uklidňuje nás seržant a sebevědomě se vydá kupředu.

- Počkejte! - zastaví nás kolega. - Tady bývala škola. Můj otec tu učil.

Vše, co ze školy zbylo, je jen jedna zeď se zejícími okny. I lavice buď vynesli, nebo spálili.

- Dost! Dál jít nemůžete. Můžou tam být miny, postaví se nám seržant do cesty.

- Tam někde by měl ten dům být. Už to není daleko...

- Ne, nesmíte! - Policista je neoblomný. - Kolik lidí už zemřelo. Spatří svůj dům, rozeběhnou se a ... - mávne rukou. Dál je to jasné.

Náš kamarád klesne na kolena. My ustoupíme stranou.

***

Čím víc dojmů, tím víc otázek. Ale vůbec **nejčastější otázkou je: proč Arméni tuto zemi potřebovali?**

Co je ten stále stejný „Lebensraum“ problém, který vede tolik národů k ještě větším potížím? Nikdy to nebyl problém v Arménii samé, s její relativně malou, navíc stále klesající populací. Není tajemstvím, že v Rusku nyní žije víc Arménů než v jejich vlasti. Možná bychom si tedy měli položit otázku: proč lidé z Arménie utíkají? - Místo aby se snažili uchvátit cizí území.

Podle toho, co jsem viděl tady v Karabachu, ve Füzuli, Džabrajilu, Zangilanu, Lačinu a dalších oblastech, **není tohle arménská země. Nikdy nebyla. Takhle se s rodnou zemí nezachází...** Rodná zem je uctívána, pečuje se o ni, zdokonaluje se, neničí, neplundruje, nepronajímá se cizím, sami na ní pracují.

***

Agdam. Překřtili ho na „město duchů“. Naposledy jsem tu byl v roce 1987. Pamatuji si ho pro jeho čistotu a spoustu zeleně. Samozřejmě mě tehdy vzali do Muzea chleba a Domu čaje. To jsou dvě památky, na které byli lidé v Agdamu hrdí. Dnes, mezi kilometry ruin, je těžké najít, kde stávaly. Jedinou rozpoznatelnou stavbou je páteční, tedy chrámová mešita. Ukazuje se, že nebyla zničena z jediného důvodu – arménští dělostřelci používali během střelby její minarety jako orientační body. Jinak vypadá všechno stejně jako v ostatních osvobozených ázerbájdžánských městech. Arméni nenechali v Agdamu jediný dům nedotčený. Z každého odstranili střechu, rozbili okna, dveře, podlahy a pak rozebrali zdi.

Přitom sami žili hůř než žebráci. V jednom jejich „obydlí“ jsem byl, i bezdomovec by to odmítl. Pro pohlavary byly samozřejmě postaveny vily. Ale prostí lidé se choulili v chatrčích. Přesto se v Karabachu až do roku 1994 nejlíp dařilo arménskému obyvatelstvu.

Proč muselo být zničeno Agdamské činoherní divadlo? Čemu vadilo? Proč bylo nutné **postavit stáje na hrobce Natavan? Co mohlo zapříčinit takovou nenávist k veliké básnířce 19. století, jedné z nejvzdělanějších žen své doby**, aby tak ohavně znectili její hrob?

***

Měl jsem možnost vyslechnout a číst mnoho o krásách Karabachu, jeho nádherné přírodě, obdělávané půdě, nekonečných zahradách, zelených pastvinách, bohatých vesnicích a útulných městech. Nic z toho jsem neviděl. Viděl jsem odpálené mosty, cesty, které nikdo desítky let neopravoval, přerušená vodovodní potrubí, zablokované trafostanice, vykáčené sady a vinice, pokácené lesy, zaminovaná pole, opuštěné zákopy a rozpadající se protitankové zákopy, znesvěcené mešity a chrámy, divadla a nemocnice vyhozené do povětří, nekonečné ruiny tam, kde bývala města a vesnice. Viděl jsem jen zármutek, který nemá s krásou nic společného.

***

Mimo hranice Ázerbájdžánu se o tom, co bylo vytvořeno během okupace Karabachu, píše málo. Mnohem hlasitěji zaznívají hlasy arménské diaspory, které požadují ochranu Arménie, potrestání Ázerbájdžánu, vrácení Karabachu. Uznávám, že je mezi nimi mnoho lidí, kteří si neuvědomují nejen historii konfliktu, ale ani jeho důsledky. **Kvůli snahám arménských politiků a vědeckým podvrhům navíc byly skutečné události dlouho pohřbeny pod množstvím mýtů pro národ lichotivých, což hojně přizivovalo ten nejzběsilejší nacionalismus.** Mělo by se ale najít i dost informovaných lidí, kteří území okupovaná Arménií navštívili a viděli, co se tam skutečně odehrává. Proč mlčí? Je možné, aby se zločinecký zákon omerty stal v životě tak dominantním, aby byl celý národ otupělý?! 🍀

***P.S.** Záměrně jsem v těchto karabašských poznámkách nepoužil žádnou cizí korespondenci, fakta ani data jiných lidí. Je zde pouze to, co jsem na vlastní oči viděl.*

